

LIITE 3: KOHDATAAN, KUUNNELLAAN JA KEHITETÄÄN -OSALLISTAVAN HAVAINNOINTIJAKSON MALLIPOHJA

Osallistava havainnointi, yhteiskehittäminen, työpajatyöskentely

– lapsiystävällinen ja lapsilähtöinen tiedonkeruu

Kokonaiskesto 87 tuntia

- valmistelut 3 päivää
- havainnointi 10 päivää

Kohderyhmä

Mallinnus on monikäyttöinen; havainnointiin voi valita tarpeen mukaan yhden tai useamman lapsen, ja osallistava toiminta sopii pienryhmille. Havainnointi menetelmänä tukee erityisesti paljon tukea tarvitsevia lapsia, jotka jäävät helposti syrjään kyselyistä ja tutkimuksista.

Toimintaympäristö

Esimerkiksi koululuokka, päiväkotiryhmä, tilapäishoitopaikka, ryhmäkodit, iltapäiväkerhot, nuorisotoiminta. Kaikki paikat, joissa koetaan tarve kartoittaa, onko joitain, jotka jäävät ns. ulkopuolelle.

Tavoite

Paljon tukea tarvitsevan lapsen arjen yhteisön toimintakulttuurin kehittäminen lapsilähtöisemmäksi sekä tiedon kerääminen paljon tukea tarvitsevilta lapsilta.

- Kuulla lapsen esiin nostamia (rakenteellisia) epäkohtia ja tarpeita.
- Kuulla ja koota lapselta hänen kokemuksiaan ja mielipiteitään.
- Tarkastella, miten lisätä lapsen mahdollisuuksia ilmaista itseään ja vaikuttamisen paikkoja.
- Kerätä hyväksi havaittuja toimintatapoja ja jalostaa niitä eteenpäin yhteistyössä lapsen ja lähi-ihmisten kanssa.
- Kehittää yhdessä lapsen kuulemista jatkuvaksi arjessa monikanavaisesti toteutuvaksi.

Hyöty

Mallilla saa kerättyä tietoa laajasti, ja se rakentuu yhteisen vuorovaikutuksen kautta: lapsi, lähi-ihmiset ja yhteisön aikuiset. Samalla annetaan vastavuoroisesti uudenlaisia näkökulmia ja toimintatapoja muun muassa kertomalla selkeästi ja lapsen arjen esimerkkien avulla lapsen oikeuksista ja lapsen kuulemista tukevista työkaluista ja menetelmistä, joista voisi olla yhteisölle hyötyä.

AIHE	PÄIVÄ	AIKA	MITÄ TEHDÄÄN	MUUTA TÄRKEÄÄ
VALMISTAUTUMINEN	3 päivää	21 tuntia	Kootaan jakson toteuttajajoukko. Yhteisöstä halukas ohjelman suunnittelija ulkopuolisen toteuttajan työpariksi sekä ulkopuolinen havainnoitsija. Tarkennetaan yhteisön tarpeet toimintakulttuurin kehittämisjaksolle, sen pituudelle sekä toteutustavalle.	Tehdään alustava suunnitelma toteutuksesta, jota tarkennetaan ensimmäisen havainnointipäivän jälkeen. Suunnitellaan alustavasti haastattelut sekä lapsen oikeuksien oppitukioiden sisällöt ja metodit, joita tarkennetaan jakson aikana vastaamaan paremmin tarpeita.
ENSIMMÄINEN HAVAINNOINTI, ENNAKKOTIEDON KOKOAMINEN Paikka: lapsen yhteisö/yhteisöt		17 tuntia	Lasten kanssa: vietetään päivä yhteisössä havainnoiden taustalla. Aikuisten kesken: tutustutaan, käydään läpi suunnitelma, aikataulu ja osallistujat sekä toteuttajat. Ennakkotiedon kokoamisen jälkeen tarkentavan suunnitelman laatiminen ja ohjelman lähettäminen osallistujille.	Pohdittavaksi millä tavalla lähi-ihmiset haluavat olla osallisina jaksossa? Jaksoon lupautuneiden lupalomakkeiden ja ennakkotietolomakkeiden kerääminen. Tieto lapsien kommunikointikeinoista tai erityistarpeista, jotka tulisi huomioida ennen havainnointijaksoa?
1. PÄIVÄ: TUTUSTUTAAN LAPSEN OIKEUDET -OPPITUOKIO Paikka:		6 tuntia	Tutustutaan paikkaan ja lapsiin, havainnoidaan, kirjoitetaan omia havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: esitellään itsemme ja käydään läpi ohjelmaa, oikeus omaan mielipiteeseen, lapsen oikeudet -oppitukio.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista? Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
2. PÄIVÄ: TUTUSTUTAAN Paikka:		4 tuntia	Jatketaan tutustumista paikkaan, sen käytäntöihin ja lapsiin, havainnoidaan, kirjoitetaan omia oppimispäiväkirjoja. Lasten kanssa: rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
3. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI Paikka:		3 tuntia	Havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla? Onko yhteisössä noussut esiin jotain, johon haluttaisiin tarttua ja kehittää edelleen?
4. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI, YHTEISKEHITTÄMINEN Paikka:		6 tuntia	Havainnointia, yhteisöstä nousseisiin kehittämisen tarpeisiin tarttuminen ja yhdessä ratkaisujen kehittäminen, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen. Mahdolliset haastattelut.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?

AIHE	PÄIVÄ	AIKA	MITÄ TEHDÄÄN	MUUTA TÄRKEÄÄ
5. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI, YHTEISKEHITTÄMINEN Paikka:		3 tuntia	Yhteisöstä nousseisiin kehittämisen tarpeisiin kehitettyjen ratkaisujen kokoileminen yhdessä. Jatketaan havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen. Mahdolliset haastattelut.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
6. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI Paikka:		4 tuntia	Yhteisöstä nousseisiin kehittämisen tarpeisiin kehitettyjen ratkaisujen toimivuuden havainnointia. Jatketaan havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: käydään läpi viikon ohjelmaa, rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
7. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI LAPSEN OIKEUDET -OPPITUOKIO Paikka:		4 tuntia	Jatketaan havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: oikeus päättää ja saada tietoa ymmärrettävällä tavalla, lapsen oikeudet -oppituokio, rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
8. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI LAPSEN OIKEUDET -OPPITUOKIO Paikka:		4 tuntia	Jatketaan havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: minä valitsen -aistitehtävätuokio, rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
9. PÄIVÄ: HAVAINNOINTI, VIIMEISEN PÄIVÄN SUUNNITTELU Paikka:		7 tuntia	Jatketaan havainnointia, kirjoitetaan havainnointipäiväkirjoja. Lasten kanssa: millaiset kiitosjuhlat he haluavat -tehtävä, rakas päiväkirjani -vihkon täyttäminen.	Selvittäkää, millaisen kiitosjuhlan lapset haluavat. Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?
10. PÄIVÄ: REFLEKTIO, KIITOSJUHLA Paikka:		8 tuntia	Lasten kanssa viikon kertaus; mitä opimme lapsilta (kooste rakas päiväkirjan kohokohdista), mitä tietoa saimme heiltä ja miten hyödynnämme tiedon. Kiitosjuhlat. Reflektiokeskustelu: käydään läpi viikon havainnot keskittyen jo olemassa olevaan hyvään, lasten kertomaan tietoon sekä heidän havaitsemiinsa kehittämisen kohteisiin. Hyödynnetään reflektion välineenä jakson aikana kuvattuja videoita arjen hetkistä.	Havainnointitiimin oma palautepulina 0,5 h päivän lopuksi: > Käydään KOKO JAKSOLTA keskustelua heränneistä ajatuksista ja tunteista. Onko jotain, mitä voisimme tehdä toisella tavalla?

Havainnoinnin suunnittelu

- Pohditaan etukäteen, millaista tietoa halutaan kerätä. Onko lapselta/lapsilta noussut tarpeita ja toiveita?
  - Yhteisön kertoman tarpeen pohjalta ja ensimmäisen havainnoinnin avulla lapsesta/lapsista saadun tiedon kautta tehdään alustava suunnitelma toteutuksesta jaksolle. Suunnitelmaa lähdetään työstämään eteenpäin yhdessä yhteisön sisältä osallistuvan suunnittelijan kanssa.
- Laaditaan alustavat tutkimuskysymykset (mihin kysymyksiin havainnoinnilla halutaan vastauksia).
  - Esimerkiksi millaisissa tilanteissa lasten osallisuus toteutuu kouluarjessa?
- Sovitaan havainnointimenetelmistä.
  - Voidaan laatia havainnointirunko tai tukikysymyksiä, esimerkiksi seuraa ja kuvaile lasten vuorovaikutusta.
  - Havainnoinnin tukena ja reflektoinnin välineenä kuvataan jakson aikana videoita arjen hetkistä.
  - Mahdolliset haastattelut ja yksilöllisten kysymysten pohdinta (lue lisää kohdasta LAPSEN/LAPSIEN HAASTATTELU).
- Oman roolin pohdinta havainnoitsijana (miten vaikutan yhteisöön ja tilanteisiin?).
  - Mihin asioihin osallistun, mihin en?
  - Yhteisön sisältä tulleen havainnoitsijan rooli on merkityksellinen jatkon kannalta. Pohditaan hänen tapaansa viedä lapselta/lapsilta nousseita toiveita ja tarpeita eteenpäin havainnointijakson päätyttyä levittäen koko yhteisön hyväksi.

Yhdessä kehittäminen

- Lähtökohtana yhteisön tarpeet yhteiskehittämisen kulmakivenä.
  - Jaksoon osallistuvat ammattilaiset osallistuvat ohjelman ja sisällön suunnitteluun ja läpikäyntiin etukäteen. Kuitenkin jakson aikana tartutaan ja lähdetään lapsen/lasten aloitteisiin ja nostamiin tarpeisiin muuttaen tapaa toimia lapsista lähteväksi.
- Osallistavaan havainnointijaksoon on hyvä saada yhteisön sisältä ammattilainen mukaan toteutukseen sekä päivän päätteeksi tehtäviin palautepulinoihin.
  - Havainnointipäiväkirjat, palautepulinat ja yhteiset reflektiokeskustelut toimivat jatkuvan yhdessä kehittämisen välineinä ja auttavat pysähtymään pohtimaan olemassa olevaa hyvää, muutostarpeita sekä lapsen näkökulmaa.

- Havainnointijakso on itsessään lyhyt, mutta kehittämistyö on jatkuva prosessi, ja siksi on hyvä ottaa toiminnan kehittämiseen mukaan toiminnassa jo olevat ja sitä toteuttavat ammattilaiset. Samalla myös havaintojaksolla syntyneet kehittämisideat juurtuvat paremmin yhteisöön, ja tapa muuttaa omaa toimintakulttuuria jää parhaimmassa tapauksessa elämään yhteisöön.

Lapsen oikeuksien oppituokit

- Lapsen oikeuksien oppituokioiden sisällöt löydät Lapsen kuulemisen osiosta 3. Lapsen oikeudet. Valmiit oppituokit toimivat ideoina, joista voi ottaa vain osan.
- Jokainen lapsi on oma yksilönsä, joka ilmaisee itseään omalla yksilöllisellä tavallaan. Lapsen tarpeiden, toiveiden kartoittaminen ei ole helppoa, jos on ns. liian lähellä. Kuitenkin esimerkiksi kasvunkehityksen kuntoutuksen näkökulmasta lapsen oman motivaation löytäminen ja sen hyödyntäminen motivoi myös lähipiiriä. Lapsen oikeuksien oppituokit on luotu uuden kokeilun pohjaksi. Etsikää niiden avulla uudenlaisia tapoja motivoida ja vahvistaa lasten omaa ääntä ja oppikaa kokeiluista!
- Jos lasten keskittyminen herpaantuu kesken tuokion, kokeile jokin väliaikajumppa/musiikkituokio päivän teemaan liittyen. Aina voi myös lopettaa aiemmin ja kokeilla seuraavalla kerralla jotain toista lähestymistapaa aiheeseen. Parhainta olisi, jos lapsilta itseltään syntyy jokin uusi idea, jonka ympärille voit alkaa rakentaa päivän aihetta.
- Pyri pitämään huoli tutusta ohjelmarungosta, eli jos yhteisen tuokion aluksi on jokin laululeikki, sisällytetään se myös uuteen ohjelmaan.
- Kiitosjuhlaidea: Tehdään yhdessä draamatyöskentelykeinoin musiikkivideo lasten valitsemaan musiikkikappaleeseen. Musiikkivideo jää lapsille muistoksi.

Lapsen kanssa tehtävässä haastattelussa huomioitavaa

- Selvitä ennen haastattelun toteuttamista lapsen käyttämä kommunikointitapa ja mahdolliset erityistarpeet (esimerkiksi sairaudet tms.).
  - Käytä lapsen omaa tapaa kommunikoida, esim. vaihtoehtoista kommunikointia kuten kuvia, viittomia yms.
- Lapsi voi ottaa mukaan haastatteluun myös tukihenkilön/ ohjaajan, joka auttaa lasta vastaamaan kysymyksiin.
- Kunnioita lapsen itsemääräämisoikeutta ja vapaaehtoisuuden periaatetta, jos hän ei halua osallistua haastatteluun, huolimatta siitä, onko kyselyyn osallistumiseen saatu lähi-ihmisen suostumus.
- Mukauta haastattelukysymykset sopimaan osallistuville lapsille:
  - Huomioi yksilöllisyys, lapsilla voi olla eri kysymykset esim. taitotasoon ja kiinnostuksiin liittyen.
  - Tee kysymyksistä kiinnostavia ja ymmärrettäviä.
  - Tee kysymykset lapsen kielelle ja lapsen elämään sopiviksi.
  - Avoimet ja abstraktit kysymykset voivat olla haastavia, vaikka suorat kysymykset aina rajaavat lapsien vastauksia.
  - Vaikeudet ajan jäsentämisessä. Lapset orientoituvat nykyhetkeen ja heillä on vaikeuksia sijoittaa tapahtumia aikajanelle.
  - Käytä kysymysten tukena piirtämistä, kuvia tai esineitä.
- Valitse haastattelupaikka huolellisesti.
  - Tuttu ja turvallinen paikka lapselle.
  - Valitse rauhallinen tila, jossa voit huomioida yksityisyyden.
- Haastateltavan on hyvä pohtia omaa toimintaansa:
  - Tapa, jolla haastattelija toimii haastattelutilanteessa, vaikuttaa haastattelijan ja lapsen välisen kommunikaation sujuvuuteen.
  - Haastattelu vaatii haastattelijalta joustavuutta tiedonkeruussa ja vuorovaikutuksessa.
  - Kohtaa aidosti, ole läsnä ja kuuntele.
  - Huolehdi, että lapsella on hyvä olla ja turvallinen olo haastattelussa.
  - Hiljaisuus ja rohkaisu. Lapselle annetaan riittävästi aikaa muotoilla vastauksensa. Pitkä hiljaisuus tehdään mukavammaksi rohkaisevilla eleillä, kuten hymy, nyökkäys, katsekontakti.

Havainnointijakson toteuttaminen etänä

- Perehdy lapsen kanssa tehtävään haastatteluun yllä.
- Selvitä ennen haastattelun toteuttamista lapsen käyttämä kommunikointitapa ja mahdolliset erityistarpeet (esimerkiksi sairaudet tms.).

- Mikäli lapsi käyttää vaihtoehtoisia kommunikointikeinoja, pyydä tukea haastatteluun lapsen lähi-ihmisiltä.
- Esimerkiksi lapsen AAC-ohjaaja voi toimia työparinasi videoyhteyden toisessa päässä ja auttaa vaihtoehtoisten kommunikointikeinojen kanssa sekä vastausten tulkinnoissa.
- Haastattelu kannattaa ajallisesti pitää lyhyempänä kuin kasvokkainen haastattelu. Huomioiden toki lapsen ikä ja ymmärryksen taso.
- Haastattelut voivat olla myös kotona ennakkoon tehtäviä. Siinä voi kannustaa lasta ja lapsen lähiyhteisön ihmisiä pohtimaan ja kirjaamaan ylös esimerkiksi seuraaviin teemoihin liittyviä aiheita joko piirtämällä, kirjoittamalla, valokuvin tai videoimalla lasta arjessa:
  - mitä asioita tykkäät tehdä (tähän havainnoitavan yhteisön nimi)
  - mitä asioita tykkäät tehdä kotona
  - missä olet taitava
  - mitkä asiat ovat hankalia
  - mitkä asiat saavat sinut iloiseksi
  - mitkä asiat saavat sinut surulliseksi
  - mitä taikoisit itsellesi, jos osaisit taikoa.

Havainnoijan ja osallistavan ohjelman suunnittelijoiden palautepulinat

- Käydään läpi ulkopuolisten havainnoijan ja suunnittelijan sekä yhteisön sisältä tulleen havainnoijan kesken missä onnistuttiin, huomiot, havainnot ja onko jotain mitä voisimme tehdä toisella tavalla.
- Miten valmistaudumme seuraavaan työpajapäivään; onko jotain hankintoja, muutoksia ohjelmaan, onko jotain etukäteen suunniteltavia tehtäviä.

Jatkuva kehittäminen

- Yllä kuvattu mallipohja on yksi idea, jota on lupa muokata vastaamaan juuri teidän resursseja ja tarpeita vastaavaksi.
- Jos päädytte kokeilemaan Kohdataan, kuunnellaan ja kehitetään -osallistava havainnointijaksoa tai sen pohjalta tehtyä sovellettua versiota, muistakaa pyytää havainnointijaksoon osallistuneilta palautetta sekä jakson aikana että sen loputtua.
- Vaikutusten arviointia kannattaa pohtia yhdessä havainnointijaksoon osallistuneen yhteisön kanssa ja sopia yhdessä, milloin palaatte arvioimaan jakson vaikutuksia.
  - Esimerkiksi yhteinen vaikutusten arviointikeskustelu puolen vuoden kuluttua havainnointijakson päättymisestä.